

Кожжа Э.

ТҮРК ЖАНА КЫРГЫЗ ТИЛДЕРИНДЕ ЭМОЦИОНАЛДЫК-ЭКСПРЕССИВДИК МААНИ УЮШТУРУУДА МАКАЛ-ЛАКАПТАР ЖАНА УЧКУЛ СӨЗДӨР

Кожжа Э.

ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ В ФОРМИРОВАНИИ ЭМОЦИОНАЛЬНО- ВЫРАЗИТЕЛЬНОГО СМЫСЛА В КЫРГЫЗСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ

E. Kozha

PROVERBS AND SAYINGS PLAY A GREAT ROLE IN EVALUATION OF FORMING AN EMOTIONAL-EXPRESSIVE MEANING IN TURKISH AND KYRGYZ LANGUAGES

УДК:371-78:012/45

Эмоционалдык - экспрессивдик маанини уюштурууда синтаксистик жолдон да кенен пайдаланылат. Анткени ар бир сөз сүйлөм ичинде контекстке карай өзүнүн негизги маанисинен башка кошумча маанилерге да ээ болушу, колдонулушу мүмкүн. Бул айтуучунун мамилесинен билинет. Ушул себептен синтаксистик (сөз тизмеги чагылдыруу) жактан уюшулган сөздөр да сезим баалуулугун (эмоцияны) туюндурат жана күчөтүү милдетин аткарат.

Негизги сөздөр: эмоционалдык - экспрессивдик маани, синтаксистик каражаттар

We can use syntactical ways to organize emotional-expressive meaning. Because every word in the sentence may have not only denotative but additional connotative meaning also. If is acknowledged by the attitude of a speaker. That is why, the words, which are organized syntactically (word structure), reflect the value of feeling (emotion) and have the functional load of intensification.

Key words: emotional-expressive meaning, syntactical tools.

Киришүү: Сүйлөмдүн мазмуну кабарлашуу максатын көздөсө да, андагы пикир адамдын сезимине, ички дүйнөсүнө таасир берип, сезим баалуулугун (эмоциалык маанини) жаратат. Анткени дүйнөдөгү, жашоодогу түрдүү көрүнүштү он баалап, кабыл алуу, же терс баалап четке кагуу (каршы болуу) ушуларга байланыштуу уюшулган сезимдерибизди, көзкараштарыбызды, пикирлерибизди сүйлөмдөр аркылуу жеткире алабыз. Сүйлөмдүн уюшулушундагы баш жана айкындооч мүчөлөрдүн орун тартиби, сөздөрдү салттуу жана адаттан тыш колдонуу ыкмалдарды, сүйлөмдүн уюшулушунагы бөлүктөрү, сөздөгү сезим баалуулугуна, эмоциянын күчөтүү (экспрессивдик маани) маанисине таасир тийгизбейт десек жаңылышабыз.

Жөнөкөй же таатал сүйлөмдөн уюшулган эмоционалдык маани окуучуга же угуучуга образдуу таасир берет. Ошол себептен "синтаксистик планда, экспрессивдүүлүк сүйлөөчүнүн сезимдерин жана эркин билдирүүчү көркөм багытоочулук касиети айтымдын прагматикалык жагын түрдүүчө белгилеп турган жогорку деңгээлдеги синтаксистик формаларды күчөтүп турган сүйлөшүү категориясы"[1] деген Т.Т. Токоевдин ушул пикири да биздин пикирибиз менен теп келишип турат.

Албетте биз бул жерде эмоционалдуу- экспрессивдүү маанини туюндуруучу синтаксистик каражаттарга жана алардын топторуна толук токтоло албай-

быз, бул маселе өзүнчө иликтөөнү талап кылат. Бирок, ошентсе да, биз буга байланыштуу айрым маселелерге токтоло кетүүнү туура таптык..

1. Эмоционалдык - экспрессивдик маанини уюштурууда сүйлөм түрлөрүнүн ролу Сүйлөмдүн уюшулушундагы баш жана айкындооч мүчөлөрдүн орду, тартиби, сөз тизмектеринин синтаксистик байланышы, бөлүнүшү жана бөлүнүш жолдору, сүйлөмдүн уюшулушундагы бөлүктөрү, сөздөгү сезим баалуулугуна, эмоциянын кучегуу (экспрессивдик маани) маанисине таасир тийгизбейт десек жаңылышабыз. Жөнөкөй же таатал сүйлөмдүн уюшулган эмоционалдык маани окуучуга же угуучуга образдуу таасир берет.

А. Суроолуу сүйлөмдөр аркылуу уюшулган эмоционалдуу - экспрессивдүү маани Эмоционалдык-экспрессивдик маанини уюштурууда сүйлөм түрлөрүнөн ичинен суроолуу сүйлөмдөр өзгөчө орунду ээлейт. Адабий чыгармаларда жана күнүмдүк кеңириде бул сүйлөмдөрдүн мааниси таасирдүү жана образдуу. Мисалы; Улуу Ата Мекендик согуш качан башталган? Биздин Республикада канча жогорку окуу жайы бар?

Турк жана кыргыз тилинде суроо формасы кайсы? эмне? канча? кандай? сыяктуу сурама ат атоочтордон, «ооба-eyet», «жок-hayir» сездеруне **-мы (-bbi)-(-mi,-mi)** суроону уюштуруучу мүчөлөрдүн жалганышы менен уюшулат; Кимдер эс алды?, кимдер алагды болду? Кана, кайда? Качан эмне болду? Тобо, бир ууру сыяктуу акырын жакындаган бул өлүк таң эмне? [2]

Ичинде суроо мааниси орун алган, бир темада маалымат алуу, күмөн санообузду жоюу, ойлорубузду тастыктоо үчүн курулган сүйлөмдөр суроолуу сүйлөмдөр болуп саналат. Сүйлөм мүчөлөрүн табууга багытталган бардык суроо сөздөрү менен суроолуу сүйлөмдөр уюшулат. Сүйлөмдөрдө суроо мааниси сурама ат атоочтор, суроону уюштуруучу (бы,-rrbi;-mi,-mi) мүчөлөрдүн жардамы менен жана интонация аркылуу белгилүү болот. Адабий чыгармаларда же күнүмдүк турмушубузда өтө жыш колдонулат, каармандардын ар түрдүү ою, көзкарашы, туюмдары суроолуу сүйлөмдөрдө өтө таасирдүү баяндалат. Мисалы:

(Ben sana bir sey sorayim: Meral'in kivir kivir, altin sagli bir bebek dogurmasini, kanser olmasina tercih etmez **misin?**) (P. Safa, Yalniziz. 47) (merak, kizma)

Bunlari sana **kim** anlatti? (*?asirma, Ыгта*) Буларды сага **ним** тушундурдуЧ (*капалануу, екунуу*)

Нед **ми** anlatacak bir seyin yok? (*кизма, merak*)
Тушундурв турган эч персе жокпу? (жинденүү, ачуулануу, кызыгуу)

Beni biraz dinler **misiniz?** (*rica, istek*) Мени бир аз угасыңбы? (етунуу, каалоо)

Ви су да игилір **ми?** (*begenmete*) Бул сууну да ичүүгө болобу? (*жактырбоо*)

Жогорудагы мисалдарда -бы, -пы; -mi, -mi су-роону уюштуруучу мүчөлөр аркылуу сүйлөмдөрдө ар кандай эмоциялык баалоолор туюндурулуп турат.

Yalin ayaklarmla, ko\$tin ти tarla tarla?

Duydun mu qiplak topragin, giplak insanm yasim?

Aglayan kadinlarla, ihtiyarlarla,

Ya\$adin **mi**, bir yagmur duasmi? (Y. B. Bakiler, Duvak) (*sitem, kizma*)

-Эми эмне кылдык, балам?

-Билбейм.

-Билбейм дечи? (айласыздык) (Б.Усубалиев).

-Сен Касымсыңбы? Сени бул кызматка киши шайлады? (*кыжырдануу, ишенбестик*). (Б.Усубалиев).

- Капырай, Касыке өзүң билесиң, элдик маселе чечилээрде мен дайым эрте келет эмесминби? (*кыжырдануу*). (Б.Усубалиев).

Таңыркоо, коркуу маанилерин билдирүүдө су-роолуу сүйлөмдөр башка сүйлөмдүн түрлөрүнө Кар-аганда өзгөчө таасирдүү.

- Ой, сага мынчалык эмне болду? (*коркуу, таң калуу*).

- Сиз кимсиз? Мен кайдамын, жеңем кайда? (*коркуу*). (Б.Усубалиев).

Суроолуу сүйлөмдөрдөгү ар кандай сезимди об-раздуу чагылдыруу, диалог түрүндөгү тексттерде да-гы элестуу берилет. Анткени суроодон кийин келген жооптор мурунку сүйлөмдөрдө бериле турган маани-лерди бүтүрүүчү сыпаттардан.

Мисал:

- Pasa Turk elqisi gonderseydi, Zondi bunu yapmazdi.

- Ne biliyorsun?

- Papaz Marten'in sozlerinden anladim.

Ne **demi\$?** (*\$uphe, inanmama*) (O.Seyfet-tin, S.Hikayeler, 1st. 1998, s.350)

- Паша Турк элчиси жиберсе, Зонди муну кыл-байт эле?

- Кайдан билесиң?

- Поп Мартендин сөздөрүнүн тушундум.

Эмне дептир? (күмөн, ишенбев, кыжырда-нуу) (e.C., Сечме X., Ист. 1998, 350-6)

Жогорудагы диалогдо баяндалган кайдан биле-сиң? жана эмне дептир? сүйлөмдөрү менен айтуучу-нун сезиминин туусу да берилди.

-Yalntz namuslu bir asker degil, Arslan Bey, dedi, hem de gayet iyilik sever, comert ve mert

-Nasil?... (*merak etme*)

- Baktn anlatayim ... (O. Seyfettin, S. Hikayeler, 1st, 98, s.350)

- Арслан мырза жалгыз намыстуу аскер эмес, деди, жакшылыкты да сүйөт, жоомарт жана эр жү-рөк.

- Кандайча? (*кызыгуу*)

- Караңыз тушундурөйүн... (Q.C., C.X., Ист. 98, 350-6)

Сүйлөмдөрдөгү кандайча? суроосу менен каршы тараптагы кишинин айтылганга (кызыгуу) интонация менен дагы таасирдүү баяндалып турат.

Ар түрдүү эмоционалдык сезимдердин, туюм-дардын күчөтүлүп берилишинде **калыптанган сөз тизмектеринин** мааниси да өзгөчө.

Чынбы ыя?

Туурабы ыя?

Мисалы:

«Qokyigit genglerdi, terbiyelerine dikkat etsin. Devletine iki btiyiik asker yeti\$tirmi\$ olur» demif.

-**Sahiden**, yitiksek karaktere sahip bir adammi\$... (O.Seyfettin, S. Hikayeler, 1st., 1998, s. 350)

«Жигит жаштардын тарбиясына кызуу болсуи... Мамлекетине эки сон аскер даярдаган болот» дептир.

- **Чынында**, катуу мүнөзгө ээ адам экен... (O. C., C. X., Ист., 1998, 350 -6)

- Ben butunyil, bir gtinyer, bir gun tutarim.

- sahi mi?

- Vallahi

- Мен жыл бою, бир күн кармап, бир күн кар-мабайм.

- Чынбы?

- **Кудай урсун**. (9. C., C., Ист., 1998- 491-6)

- **Hayirdir in\$allah Molla?** ...(\$a\$irma, merak) (O. Seyfettin, S. Hikayeler, ist, 1998, 51)

Нурлан атасы эшикке кетери менен бакырып ый-лап жиберди

- **Тынчылыкпы?** (*коркуу*) (Б.Усубалиев)

Бул мисалдардагы сөздөрдө таң калуу, ишенбее-чулук, коркуу байкалып турат. Бул бизге сүйлөшүү-чүлөрдүн психологиялык абалын билдирди.

Баяндоочтору -бы -пы мүчөлөрү аркылуу ую-шулган «терс» маанини билдирген сүйлөмдөрдөн дагы эмоциялык баалоону байкайбыз.

Мен бул сөздү айтыптырмынбы?

(B и soztt sdyleyen ben miyim?) (*таң калуу, жинденуу*)

Булардын баарын сатып алууга акчам **жетеби?**

(Bunlarin hepsini satm almaya param yeter **uu?**)

(*кеңуу*)

Б. Илептүү сүйлөм аркылуу уюшулган эмоцио-налдуу-экспрессивдуу маани

Көтөрүнкү, экспрессивдуу интонация менен ай-тылып сүйлөөчүнүн оюн ар кыл эмоциялык кырдаа-лын билдирүүчү сүйлөм болгон илептүү сүйлөм да эки тилде тен эмоционалдык мааниге ээ.

Мисалы,

Өрт! Болгула тезирээк суу ташышып жибергиле! Жолдоштор, мол түшүм үчүн күрөшөлү! (*Ичинде буйрук же болбосо буйрук маанисин берген сүйлөм.*)

Эмне көрөйүн! Кандай начар, кандай жиркенич жана кайгылуу аалам! (K.K. Юдахин)[3]

Күчөтүү максатында жогорку ой менен айтыл-ган илептүү сүйлөмдөрдө этиштик баяндоочтор сүй-лөмдүн башына келип экспрессивдик маанини терен-детет. Жакшы көрүү, коркуу, таң калуу жана башка сезимдерди билдирген сүйлөмдөр, илептүү сүйлөм-дер, сырдык сөздөр, кээ бир сын атооч сөздөр жана буйрук этиштер интонация аркылуу уюшулат. Ушул себептен эмоционалдык-экспрессивдик маанини ую-

штуруучу сырдык сөздөр илентүү сүйлөмдөрдүн башына келет.

Ee yeter artik! (kizma, bikma), *Эй, жетишпей!* (тажоо, жинденуу), *Ah ne yaptim!* (pismanlik), *Ах, эмне кылдын!* (бушаймандык), *Hah aimdi oldul* (begenme) *Ии, эми болду* (жактыруу) жб.

Сырдык сөздөр дайыма эле сүйлөмдө учурабайт.

Hemşerilerim-Жердеулмерум! (sevgi,saygl), Ba-bačlgm - AmaKeM!(sevgi,saygt, korku), -Simitqi! – Самсы! (sevd- rme, begendirmei), Hay Allah mustakini versin!-Кудай озу жазаласын!(жкнд,ещу, каргоо), - Kardes karde^in malmi satamaz mi! Бир тууган бир туугандын малын сата албайбы/(жсинденүү бушаймандык) (О.К)

Aralik Kapi

Vi dunya bir kuyu, havasis gopltik

Daralıyorum!

Kelime manayi bogan bir gomlek!

Bunahyorum! (N.Fazil, Cile, s. 131)

Аралык каалга.

Бул душе бир кудук, абасыз таштанды.

Тарып барам!

Сөз маанисин бууган бир көйнөк!

Муунуп барам! (Н.Ф., Чиле, 131-6) (айласыздык)

Бул мисалдарда сырдык сөздөр сүйлөмдө учура-баса да **Bunahyorum!** -**Муунуп барам!** сөздөрү аркылуу эмоционалдуу - экспрессивдүү маани берилди.

В. Бир тутумдуу жана эки тутумдуу сүйлөмдөр аркылуу уюшулган эмоционалдуу - экспрессивдүү маани.

Эмоционалдуулук-экспрессивдуулук бир тутумдуу жана эки тутумдуу сүйлөмдөргө да мүнөздүү. Ал маанилер мындай түзүлүштөгү сүйлөмдөрдө активдүү пайдаланылып, алар аркылуу сүйлөөчүнүн ар кандай сезимдери конкреттүү сыпатталат.

Бул эмне кылганың?

Кантип жетесиң?

Мисалда белгилүү жактуу сүйлөм аркылуу сүйлөөчү, угуучу жактырбоо мамилесин билдирди.

Терс эмоциялык маанилерди билдирууде *жанда-ма жактуу сүйлөмдөр*, айрым бөлүкчөлөрдүн катышуусу менен да экспрессивдуулукка ээ болот.

-Ээ, бул айтылган кептердин барын уктуң го! (**жактырбоо**)

Жаксыз сүйлөмдөр пикир алышуу да сүйлөөчү тарап кимдир бирөөгө карата түрдүү сезимин кескин туюнтуу мүмкүнчүлүгүнө ээ.

Мисал:

-Алда атанайындар ай! Түшүндүрсө да болбодунар. (*айласыздык*)(Б. У.)

-Кудая тобоо! Менин көзүмө күрүнүп жатат. Сиз өкүл энесизби же эркекисизби? (*ишенбестик, таңкалуу*) (Б.Усубалиев)

-Тишке жумшак десеңиз мейиз алыңыз?! (*какшыктоо*) (Б.Усубалиев)

Көк жалдын кусуру ургур!

Г. Толук жана кемтик сүйлөмдөр аркылуу уюшулган эмоционалдуу - экспрессивдүү маани

Кыргыз жана түрк тилинде толук жана кемтик сүйлөмдөр дагы эмоционалдык мааниге ээ. Толук сүйлөм ичиндеги сөз каражаттарынын кезектешип келиши менен экспрессивдүүлүк берилсе, кемтик сүйлөмдөрдө өзүнөн мурунку сүйлөмдөргө байланыштуу болуп, айтылган сезимди же ойду чагыл-

дырат.

Мисал:

- Dun senin kdyiine gittigini duyduum hayirdir!

- Malesef babami... (*iiztinffi*)

- Кечээ сенин айылга кеткенинди уккам!

-Тилекке карты атамды... (*екууну*)

Тоонун чокусунан буркурап, бададаи ачка келип жатат уйлар азыр.

Техникум бүтүргөндөн кийин шаарда жатаарга үйүм жок деп айылга суранганым карабай, мени борбордогу бир мектепке башталгыч класстардын мугалими кылып коюшту. (**О.Орозбаев**) (**жактыр-боо, алымсынбоо - begenmemek, memnunetsizlik**)

-Байкаштырсаң.

-Эмнени?

-*Жем-чөптү.* (кыжырдануу) (К.Баялинов)

Толук жана кемтик сүйлөмдөрдө да эмоцияны ачык байкоого болот. Мындай өзгөчөлүк диалог түрүндөгү сүйлөмдөрдө да бар. Анткени кемтик сүйлөмдөрдүн колдонулушу толук сүйлөмдөргө байланыштуу болот. Бул жол менен жалпылыгы бар тексттерде угуучу айтылгандардын болуп бүткөн аракеттери тууралуу жана угуучунун маалыматы жөнүндө кабарлайт.

Мисал:

Birbirlerine hticuma ba\$ladilar.

- Bias seri ne kullamyordu?

- KllIQ....

- *Mizraga kar\$li kilig olur mu?* (6. Seyfettin; S. Hikayeler; ist., 1998: s.320)

Бири-бирине чабуулун башташты.

- Блас Шери эмне колдонуп жатты?

- Кылыч....

- Найзага каршы кылыч болмок беле!(О. С., С. Х., *Ист.*, 1996. 320 б)

Жогорудагы диалогдо орун алган «Кылыч...» кемтик сүйлөм болуп, контексте айтуучунун жакшы көрүү сезимин билдирип, бул маанини күчөтүп таасирдүү элестүү берүүгө өбөлгө түздү. Кемтик сүйлөм жана андан кийин келген толук сүйлөм ичиндеги мазмунунда жактырбоо мамилеси көрүнүп турат. Сүйлөмдөрдө бир өңчөй сөздөр, сүйлөм мүчөлөрү дагы экспрессивдик күчөтүү касиетине ээ.

Мисал:

- O geldi mi?

Evet, seni sordu, aradi, bakmdi ve gM.(K.D.)(sinirlenme, begenmeme, kufiimseme)

-Обу жок дымак күткүдөй Курманжан - бүбү Died хан ордосунда, же бек өргөөсүндө туулган беле? (*кыжырдануу, теңсинбее*) (Т.Касымбеков)

Жогорудагы мисалдарда үмүтсүздүк, айласыздык, кыжырдануу, теңсинбөө мааниси бир өңчөй сөздөр аркылуу берилди. Ошону менен сүйлөөчүнүн экспрессивдик маанайы да көрүнүп турат. Мисал:

Ceral Bey'in arasira lakirdi soylerken Ona **yari sefkatli, yari korkak bir yan baki\$**i var.(Н. Е. А., Н., s. 14) (*ыраазычылык*)

Жемал мырза анда-санда кеп айтканда **бир аз мээримдуу бир аз коркок** жайы бар.(Х. Е. А, Х.,14-б) (*нараазычылык*)

Жамал апа аны **канаттууга кактырбай, тумшуктууга чокутпай** бакты. (ыраазычылык) (К. Жантешев)

Бул мисалдарда да бир өңчөй мүчөлөрдүн жардамы менен айтуучунун ар кандай экспрессивдик сезимдери чагылдырылган.

2. Сөз айкаштары аркылуу уюшулган эмоционалдуу - экспрессивдуу маани Турк жана кыргыз тилиндеги сүйлөм түрлөрү аркылуу эмоционалдык-экспрессивдуу маанинин туюндурулушунан кийин эми сөз айкаштары аркылуу уюшулган эмоционалдык - экспрессивдик мааниге токтололу. «Сөз айкаштары деп - нерсенин, маанисин, сыпатын, абалын билдирип, белгилуу эрежелер ичиндеги катар келген сөздөрдү айтабыз.» [4] Сөз айкаштары жогоруда белгиленгендей, бардык окшош далилдеелерду ырастаган бир затты, сыпатты же абалды, же болбосо бир кыймыл-аракетти, белгилүү эрежелер ичинде уюшулган сөздөр болуп саналат. Сөз айкаштары да эмоционалдык (сезимдик баалоо) - экспрессивдик (күчөтүү) сөздөрдү уюштуруу жөндөмдүүлүгүнө ээ.

Зат атоочтук сөз айкаштары, сын атоочтук сөз айкаштары, тактоочтук сөз айкаштары, кош сөз катышкан сөз айкаштары, жандоочтук башкаруу, байламталар атама сөздөр сан атоочтук сөз айкаштары, татаал этиштер дагы контексте эмоционалдык-экспрессивдик маанини уюштура алат. *Savaşın/kartali* (B) (ovme)

Kiriş kiri\$, kipkirmizi, sopsogukJ el (K. A.)(*korkma, acima*).

"Her sabahyeniden ezan sesiyle Musluman miisluman/uyanar sehir"(Y.B. *Bakiler, Duvak.*) (*sevinme, begenme*) Кашык сууга зар болгон Жолдон чыгып жүрбөсүн? **Жандуу-жансыз/** энени

Шерден чыгып жүрбөсүн. (А.Турдугулов-155) *Жаздын ажарын ачкан май айы-сулуу да, көркөм да, жана мээримдуу.* (жакшы керуу) (Кыргыз тилинин тыныш белгилери, Аскар Турсунов.52).

Baharin mayis ayi hem gtizel hem stislti hem de bereketli. (*begenme* - жакшы кыруу) (А. Т.)

„Sallanmaz o kalki\$ta ne mendil ne de bir kol"(uzulme) (Y. K. *Beyatli, K. G. Kubbemiz.*)

Ажыбай датка аппак, суюк сакалын калтыраган алсыз колу менен акырын сылап, акырын жвтвлуп. (*Сынган Кылыч, Т.Касымбеков*).

Ey Ayşe **Kizl** Sen, bu şaheseri nasıl meydana getirdin? (*Q* (*şaşıрма, merak*))

Эй **Айша кыз!** Сен бул чыгарманы кантип жаздың? (*таң калуу, кызыгуу*).

Ey **Türk istikbalinin evladi** (A.) (*begenme, gurur duyma*)

Yitz bir odali evin şanlı копиклап (шылдындоо) Жүз бир бөлмөлүү үйдүн Шавдуу коноктору (шылдындоо) *Ses gelmez oldu bahgelerden* (§.) (*sitem, Uziintti*) *Бир жакадан баш чыгарган туугандардын ийи оңоло баштады.* (ыраазычылык, кубануу) (А. Турдугулов)

Биттин ичегисине кан куйган-чыйрак бала (*мактоо*) (P.Э)

Бычакка сап болчу - жарамдуу киши (*мактоо*) (P.Э)

Бармагын тиштеген адам (өкүнүү) **Боору таиш эне** (кайрымсыз) Жогорудагы мисалдарда көрүнгөндөй эле, сүйлөмдө колдонулган сөз айкаштары аркылуу эмоция жана экспрессия туюндурулду. Сөз айкаштары күнүмдүк кебибизде, адабий чыгармаларда экспрессивдик күчөтүү маанисин бере алат. Айтуучунун ички дүйнөсү менен, сезимдерин сөз айкаштары да чагылдыра алат. Мисалдарда көрүнгөндөй, дайым басым алып жүрүүчү ар бир топ, орун алган сүйлөмдөрдө түрдүү маани берүү менен, билдирген маанини күчөтүп, айрыкча айтуучуунун абалын, окуяны психологиялык шартта чагылдырды. Ошондуктан эмоционалдык-экспрессивдик маани категориясын уюштурууда сөз айкаштары дагы чоң роль ойнойт.

Жыйындык:Тилдеги синтаксистик кубулуштар эмоциялык-экспрессивдик маанилерди уюштуруудагы негизги каражаттардын бири болуп саналат. Сүйлөм ойду эле билдирбейт: ой менен кошо сүйлөөчүнүн сезимдерин да чагылдырат. Ушундан улам синтаксистик кубулуштар дагы эмоционалдык-экспрессивдик маанини берүүдө өтө маанилүү, өтө керектүү каражаттардан болуп эсептелет.

Турк жана кыргыз тилдерин таасирдүү, күчөтүү маанисиндеги эмоционалдык сөздөргө өтө бай. Мындай каражаттар кепке образдуулук, көркөмдүк берүүдө негизги орунду ээлейт. Турк жана кыргыз тилинде фонетикалык, лексикалык, морфологиялык, синтаксистик жолдор аркылуу көп түрдүү сезим туюндурулуп, эмоционалдык-экспрессивдик маани же оозеки кеп же көркөм текст түрүндө ишке ашат.

Турк жана кыргыз тилинде эмоционалдык-экспрессивдик маани бирдей каражаттар аркылуу уюштурулат. Турк жана кыргыз тилинде эмоционалдык-экспрессивдик маанини туюндурууда башка каражаттарга Караганда синтаксистик каражаттар көбүрөөк кызмат кылат. Бул жагынан алганда, лексикалык жана морфологиялык кубулуштардын эмоционалдык-экспрессивдик касиети белгилүү бир контекст аркылуу аныкталып-такталарын эске алуу шарт. Анткени сөздөр жеке турганда эмоционалдык-экспрессивдүү маанини бербесе да, сөз айкашы жана сүйлөмдөрдүн ичинде мындай касиетке ээ болуп калышы толук ыктымал.

Адабияттар:

1. **Токоев Т.Т.** (2006). Кыргыз тилиндеги экспрессивдүү синтаксистик конструкциялар, Бишкек, 53-6.
2. **Орозбаева Б., Сагынбаева Б.,** (2004). Кыргызча-Туркче; Туркче-Кыргызча лингвистикалык терминдер сөздүгү. -Бишкек, 81-6.
3. **Орозбаева, Б., Сагынбаева, Б.,** (2004). Кыргызча-туркче лингвистикалык терминдер сөздүгү. -Бишкек., 43-6.
4. **Karahan, L.** (1991).Türkçe Soz Dizimi Cumle Tahlilleri, Ankara, s.3.

Рецензент: филл.и.д., профессор Токтоналиев К.Т.